

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ГОСПОДАРСЬКИХ РІШЕНЬ

Розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності економічних ризиків, проведено аналіз кількісних та якісних методів їх оцінки, обґрунтовано необхідність підвищення ролі ризик-менеджменту на підприємстві.

Ключові слова: господарське рішення, невизначеність, економічний ризик, методи аналізу та оцінки ризиків, ризик-менеджмент.

Виникнення суспільства і становлення економічних відносин постійно супроводжується невизначеністю, конфліктами інтересів, частою зміною і множинністю цілей та пріоритетів окремих осіб та громад, суспільства загалом. Крім того, діяльність людини у сфері економіки і підприємництва пов'язана з прийняттям відповідних рішень за умов неповної, а інколи не зовсім точної інформації, обмежених можливостей суб'єкта прийняття рішення щодо переробки здобутої інформації. Джерелами невизначеності можуть бути: нестабільність економічної, соціальної або політичної ситуації, непрогнозованість поведінки партнерів, випадкові фактори, виникнення і мінливість яких передбачити неможливо [7, с. 8].

У сучасних умовах система ринкових відносин в Україні функціонує під впливом вказаних чинників невизначеності, що об'єктивно зумовлює існування ризику, унаслідок чого фактичні результати конкретного управлінського рішення або виду господарської діяльності можуть відхилитися від запланованих. Відсутність достатньої інформації, наявність протиріч, елементів випадковості та інші нові умови господарювання обумовлюють складність процесу прийняття господарських рішень, оскільки більшість з них ухвалюється в умовах невизначеності та економічного ризику.

Для максимального зниження можливих збитків і втрат підприємств, підвищення ефективності їх виробничо-господарської та підприємницької діяльності необхідно постійно аналізувати внутрішні та зовнішні чинники невизначеності, прогнозувати її можливі наслідки. У сучасних умовах розвитку економіки України особливо актуальними є питання аналізу, оцінки та моделювання економічного ризику. Вони дають можливість максимально врахувати умови прийняття рішення, проаналізувати і оцінити кілька можливих варіантів розвитку ризикової ситуації та вибрати найбільш оптимальний.

Дослідженням категорії «економічний ризик» присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: А. П. Альгин, В. В. Вітлінський, В. М. Гранаутов, Л. І. Донець, В. В. Лук'янова, К. Редхед, Л. Н. Тепман, О. А. Устенко, Д. А. Штефанич та інші. Але, незважаючи на значний внесок у теорію сучасної ризикології та методику аналізу і оцінки впливу економічного ризику на результати виробничо-господарської та підприємницької діяльності, проблема обґрунтування та прийняття господарських рішень в

умовах невизначеності та ризику залишається недостатньо дослідженою і продовжує викликати наукове і практичне зацікавлення.

Метою нашої статті є уточнення суті категорії «економічний ризик», обґрунтування необхідності комплексного підходу до аналізу та оцінки ризику при прийнятті господарських рішень, підвищення ролі ризик-менеджменту в управлінській діяльності господарюючих суб'єктів.

З розвитком ринкових відносин здійснення підприємницької діяльності відбувається в умовах зростаючої невизначеності зовнішнього середовища і внутрішнього стану підприємства, що породжує певні ризики, які можуть призвести як до виграшу, так і до значних втрат.

Економічна наука розглядає дві теорії ризику: класичну і неокласичну. Класична теорія, представниками якої є Дж. Мілль та І. Сеньйор, визначає ризик, як імовірність понесення збитків та втрати від обраного рішення і стратегії діяльності. Іншими словами ризик - це збитки, одержані внаслідок реалізації певного необґрунтованого рішення. Згідно з неокласичною теорією економічного ризику, розробленою у 20-30-х роках ХХ ст. економістами А. Маршаллом, А. Пігу та Дж. М. Кейнсом, ризик — це імовірність відхилення від поставлених цілей [5, с. 99].

У сучасній науковій та спеціальній літературі з питань управління і ризикології також існує багато визначень суті ризику. Зокрема, деякі автори вважають, що це - діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату та відхилення від мети [1, с. 4]. Інші під ризиком розуміють можливість настання певної ситуації, яка може виникнути в будь-якій діяльності і призвести до втрат чи недоотримання прибутку або залишатися незмінною [5, с. 11].

На нашу думку, системний підхід до визначення сутності категорії «ризик», який пропонує В. Лук'янова, найбільш точно відображає це поняття. Тобто ризик - це об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату [7, с. 22].

Такий підхід дозволяє стверджувати про обов'язковість існування об'єкта ризику як системи виробничо-господарської діяльності з усіма її

елементами, що мають зв'язки і утворюють певну цілісність. Суб'єктом ризику може бути окрема особа, або колектив, які наділені повноваженнями приймати рішення щодо організації діяльності виробничо-господарської системи. Як відомо, усі ризики виникають унаслідок дії внутрішніх та зовнішніх факторів, що спричиняють невизначеність майбутніх результатів.

Зовнішні джерела ризику виникають поза економічною системою, і повністю уникнути їх впливу неможливо, адже це природні, політичні, законодавчі, соціальні, міжнародні фактори. Внутрішні джерела формуються усередині самої системи – це техніка і технологія, організаційно-управлінська структура, персонал тощо. Крім того, ризик є обов'язковим атрибутом підприємницької діяльності, яка відбувається в конкретному середовищі, спрямована на одержання високого прибутку, має новаторський та інноваційний характер. Таким чином, можна зробити висновок про об'єктивне існування такого особливого виду ризику, як економічний.

Економічний ризик є важливим елементом виробничо-господарської діяльності сучасного підприємства і пов'язаний з необхідністю прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності, що дозволяє оцінити ймовірність досягнення як негативного, так і позитивного результату. Урахування економічних ризиків при прийнятті господарських рішень, їх аналіз та попередня оцінка є незаперечною передумовою ефективності роботи вітчизняних підприємств.

У теоретичних розробках і практичній діяльності з управління економічними процесами розглядається велика кількість різних видів аналізу та методів оцінки ризику. Усі вони об'єднуються в дві великі групи — якісні та кількісні. Якісний аналіз передбачає визначення джерел, причин, факторів ризику, установлення потенційних зон ризиків, його види. Для цього виду аналізу характерними є: по-перше, необхідність порівнювати очікувані позитивні результати із можливими економічними та соціальними несприятливими наслідками; по-друге — встановлення впливу рішень, які приймаються в умовах невизначеності та ризику на інтереси суб'єктів господарювання [2].

Кількісні методи засновані на одержанні оцінки ризику в абсолютному і відносному вираженні. В абсолютному ризик показує частоту чи розміри можливих втрат (збитків) у грошовому еквіваленті, у відносному — різними безрозмірними показниками, що є відношенням двох чи кількох іменованих величин, коефіцієнтів варіації тощо [7].

На думку Л. І. Донця, критерієм кількісного оцінювання ризику є ймовірність отримання результату меншого за значення, яке вимагається:

$$K = B * (P_n - P_\phi), \quad (1)$$

де K — критерій оцінювання ризику;

B — ймовірність;

P_n — значення результату, що вимагається (те, що планується);

P_ϕ — отриманий результат (фактичний).

Урахування ризику передбачає коригування управлінських рішень відповідно до оцінених рівнів ризику. У якості критерію кількісного урахування ризику ми пропонуємо абсолютну величину, яка визначається за формулою:

$$K = Y * B(Y), \quad (2)$$

де K — ступінь ризику;

Y — очікувані втрати;

$B(Y)$ — ймовірність втрат [4, с. 46].

Не применшуючи значення кожної із вказаних груп методів аналізу економічних ризиків, вважаємо за доцільне, а в деяких випадках - і необхідним, використовувати саме комплексний підхід, тобто коли якісні та кількісні методи використовуються однаково, вдало поєднуються і доповнюються. Наприклад, економіко-статистичні, розрахунково-аналітичні методи призначені для встановлення ймовірності настання ризикової ситуації і розрахунку відносно точного кількісного вираження рівня ризику, розмірів можливих і фактичних фінансових збитків.

У випадку відсутності необхідної інформації щодо фінансового стану та ефективності використання усіх видів ресурсів підприємства та інших учасників ринку, доцільно використовувати методи експертних оцінок, аналоговий та рейтингові методи аналізу та оцінки економічних ризиків. Однак, слід зауважити, що кожен із названих методів буде ефективним лише при дотриманні певних умов. Так використання експертного методу передбачає наявність кваліфікованих експертів, що мають досвід роботи менеджерів з ризиків, збирання і оброблення ними інформації про діяльність підприємства і про фактори, що зумовлюють визначений рівень ризику.

Поряд з питаннями планування, аналізу і оцінки ризиків особливого значення в сучасних умовах набуває проблематика удосконалення механізму управління ризиками, або ризик-менеджменту. Серед багатьох визначень поняття найбільш повне, на нашу думку, дає Д. А. Штефаніч, а саме: управління ризиками - це сукупність дій економічного, організаційного, технічного характеру, спрямованих на встановлення видів, факторів, джерел ризику, оцінку розміру, розробку й реалізацію заходів щодо зменшення його рівня та запобігання можливих втрат [13, с. 21].

Для підвищення ефективності ризик-менеджменту недостатньо розглядати його як систему взаємодії об'єктів і суб'єктів управління, за умови її належного інформаційного забезпечення. Не вирішить це завдання і чітке дотримання принципів та функцій керівної та керованої підсистем. Як процес управління, ризик-менеджмент повинен передбачати розробку стратегічних і тактичних рішень.

Стратегія ризик-менеджменту на підприємстві - це загальний довгостроковий план дій, в основу якого покладено розробку та вибір з альтернативних рішень такого варіанта, який у конкретній ризиковій ситуації буде сприяти отриманню прибутку, забезпеченню конкурентоспроможності підприємства, здобуванню інших економічних чи соціальних переваг. В. М. Кочетков і Н. А. Сирочук виділяють такі види стратегій управління ризиками: стратегія ігнорування; стратегія обережного поведіння; стратегія ліквідації наслідків; стратегія запобігання та стратегія пом'якшення ризику [6, с. 152-153].

Вибір стратегії управління ризиками буде залежати від співвідношення рівня можливого виграшу і втрат та їх ймовірностей, що безпосередньо залежить від багатьох чинників, зокрема: виду ризику, повноти і достовірності інформації, наявності кваліфікованих спеціалістів у всіх структурах організації та управління, надійності партнерів, постачальників та багатьох інших

чинників.

Як процес управління, ризик-менеджмент повинен забезпечувати розробку стратегічних і тактичних рішень і містити такі етапи: оцінка внутрішнього та зовнішнього середовища на підприємстві та виявлення ризиків; кількісний та якісний аналіз і оцінка ступеня ризику; розробка альтернативних варіантів господарських рішень, з урахуванням усіх можливостей зменшення майбутніх витрат; оцінка отриманих результатів та їх коригування; організація контролю за проміжними і кінцевими результатами реалізації господарських рішень.

Таким чином, у ринкових умовах господарювання існування економічних ризиків є об'єктивною реальністю діяльності вітчизняних підприємств. Для зменшення витрат і збитків унаслідок настання ризикових подій необхідно своєчасно виявляти можливі ризики, забезпечувати комплексний підхід при їх аналізі та оцінці. Особливу увагу слід звернути на ризик-менеджмент на підприємстві, розробку стратегій управління ризиками, які б відповідали конкретній ситуації, підготовці та вихованні висококваліфікованих управлінців, ризик-менеджерів.

Список літератури

1. Альгин, А. П. Риск и его роль в общественной жизни [Текст] / А. П. Альгин. – М. : Мысль, 1989. — 134 с.
2. Вітлінський, В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком [Текст]: навч. -метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. — К. : КНЕУ, 2000. — 292 с.
3. Гранаутов, В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения [Текст]: учеб. пособие / В. М. Гранаутов. — М. : Дело и сервис, 2002. — 160 с.
4. Донець, Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання [Текст]: навч. посібник / Л. І. Донець. — К. : ЦНЛ, 2006. — 312 с.
5. Клименко, С. М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків [Текст]: навч. посібник / С. М. Клименко, О. С. Дуброва. — К. : КНЕУ, 2005. — 252 с.
6. Кочетков, В. М. Сутність і особливості ризик-менеджменту на підприємстві [Текст] / В. М. Кочетков, Н. А. Сирочук // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — №10. — С. 150–156.
7. Лук'янова, В. В. Економічний ризик [Текст]: навч. посібник / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. — К. : Академвидав, 2007. — 464 с.
8. Подольчак, Н. Ю. Планування економічних ризиків машинобудівних підприємств [Текст] / Н. Ю. Подольчак, О. Р. Беднарська // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — №8. — С. 219–229.
9. Пономаренко, В. С. Витоки і особливості невизначеності при прийнятті інвестиційних рішень [Текст] / В. С. Пономаренко, Л. М. Малайрець, О. В. Дорохов // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — №4. — С. 151–159.
10. Редхэд, К. Управление финансовыми рисками [Текст] / К. Редхэд, С. Хьюс. — М. : ИНФРА-М, 1996. — 288 с.
11. Сенейко, Ю. В. Сучасні підходи до трактування категорії "ризик" [Текст] / Ю. В. Сенейко // Регіональна економіка. — 2006. — №1. — С. 206–210.
12. Тэпман, Л. Н. Риски в экономике [Текст] / Под ред. В. А. Швандара. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 380 с.
13. Управління підприємницьким ризиком [Текст] / За заг. ред. д-ра екон. наук Д. А. Штефаніча. — Тернопіль: Економічна думка, 1999. — 224 с.

РЕЗЮМЕ

Тимош Игорь

Анализ и оценка экономических рисков при принятии хозяйственных решений

Рассмотрены теоретические подходы к определению сущности экономических рисков, проведено анализ количественных и качественных методов их оценки, обосновано необходимость повышения роли риск-менеджмента на предприятии.

RESUME

Tymosh Igor

Analysis and evaluation of the economic risks when making business decisions

The theoretical approaches to the definition of the economic risks are considered. The analysis of quantitative and qualitative methods of evaluation are shown. The need to enhance the role of risk management in the enterprise is proved.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2012 р.